

MALMÖ HÖGSKOLA

Fakulteten för
lärande och samhälle

Examensarbete
15 högskolepoäng, grundnivå

Från ett gymnasieprogram till ett annat
- Elevers reflektioner kring gymnasieval och programbyte

*Student's reflections on their initial and final high
school program choice*

Susanne Andersson
Rebecka Möller

Studie- och yrkesvägledarexamen 180 hp

Examinator: Roland Ahlstrand

Datum för slutseminarium: 2013-12-20

Handledare: Niklas Gustafson

Sammanfattning

Forskning visar att övergången från grundskolan till gymnasieskolan är en viktig brytpunkt i många ungdomars liv, dock är denna inte helt oproblematisk. Grundskoleelever upplever valet som viktigt men också svårt. En konsekvens av detta kan bli att eleverna senare väljer att genomföra ett programbyte. Även om omvalen i sig inte bör och ska betraktas som ett misslyckande tenderar ändå känslan av ett misslyckande finnas kvar hos dessa ungdomar.

Uppsatsen syftar till att ge en förståelse för unga människors studie- och yrkesval. Genom att ta del av elevers reflektioner kring både gymnasieval och programbyten, belyses vad som påverkat och varit av betydelse för dem i deras valsituationer. Utifrån en kvalitativ metod intervjuas sex gymnasieelever och resultatet analyseras med hjälp av karriärvalsteorier samt sociologiska och psykologiska modeller.

Uppsatsen visar att elevernas har olika grad av svårigheter och oro i samband med gymnasievalet. Valet upplevs som stressigt, nervöst och osäkert. Det senare genomförda programbytet hänger enligt eleverna samman med ouppfyllda förväntningar, otrivsel och en upplevelse av att studierna blivit för svåra. Programbytet har dock medfört att ungdomarna fått nya insikter och lärdomar och de menar att de utvecklat en större självständighet och medvetenhet kring framtida valsituationer.

Nyckelord: Gymnasieval, ungdomar, programbyte, valhantering, utbildning

Förord

Arbetsfördelning

Vi har varit lika aktiva i arbetet med att söka och etablera kontakt med våra informanter. Sex gymnasieelever har intervjuats, varav fyra intervjuer har genomförts gemensamt. Vi har tillsammans utformat, bearbetat, reducerat och lagt till innehåll i inledning, syfte, frågeställningar, metod, analys, diskussion, samt bilagor. I övrigt har arbetsfördelningen varit följande: Rebecka Möller har skrivit grunden för tidigare forskning om gymnasievalet, den teoretiska delen om social learning theory of career decision making och delen i resultatkapitlet som behandlar gymnasievalet. Susanne Andersson har skrivit grunden för tidigare forskning om programbyten, de teoretiska delarna innefattande lifespan, careership, psykodynamisk utvecklingsteori och inlärd hjälplöshet samt delen i resultatkapitlet som behandlar programbytet.

Tack från författarna

Vi vill tacka de ungdomar som medverkat och delat med sig av sina reflektioner kring gymnasieval och programbyten, och på så sätt gjort denna studie möjlig. Vi vill även tacka personalen på Utbildningsförvaltningen i Lund och de studie- och yrkesvägledare som hjälpt oss med att nå vår urvalsgrupp. Slutligen ett stort tack till vår handledare Niklas Gustafson för en professionell och kompetent handledning.

Rebecka Möller & Susanne Andersson, Malmö 8/12 2013

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	7
1.1. Syfte.....	8
1.2. Frågeställningar	8
1.3. Begreppsdefinitioner.....	9
1.4. Disposition.....	9
2. Tidigare forskning	10
2.2. Gymnasievalet	12
2.2.2. Självständigt och kontextberoende.....	12
2.2.3. Information.....	13
2.2.4. Val av program och inriktning	14
2.3. Programbyten.....	14
2.3.1. Anledningar till programbyten	14
2.3.2. En känsla av misslyckande eller nya möjligheter	15
2.4. Sammanfattning.....	16
3. Teori	18
3.1. Lifespan och den utvecklande fasen	18
3.2. Psykodynamisk utvecklingsteori och tonårsperioden.....	19
3.3. Careership	19
3.3.1. Karriärutveckling genom brytpunkter och rutiner	20
3.3.2. Habitus, schemata och handlingshorisont	20
3.3.3. Pragmatiskt rationellt beslutsfattande	21
3.5. Social Learning Theory of Career Decision Making.....	21
3.5.2. Instrumentellt och associativt lärande	22
3.5.3. Självobservationer och generaliseringar	22
3.5.4. Task Approach Skills	23
3.6. Inlärld hjälplöshet	23
3.7. Sammanfattning.....	24
4. Metod.....	25

4.1. Metodval	25
4.2. Urval och undersökningsenheter	26
4.3. Datainsamling	26
4.4. Analysmetod	27
4.5. Etiska ställningstaganden.....	28
4.6. Sammanfattning	28
5. Resultat	30
5.1. Programöversikt.....	30
5.1. Reflektioner kring gymnasievalet.....	31
5.1.1. Oro, stress, osäkerhet och omognad.....	31
5.1.2. Information, intressen och praktisk erfarenhet.....	31
5.1.3. Kontextuell påverkan	32
5.2. Reflektioner kring programbytet.....	33
5.2.1. Anledningar till programbytet.....	33
5.2.2. Synen på förlängd gymnasieutbildning.....	34
5.2.3. Känslor kring beslutet	34
5.2.4. Det nya programmet.....	35
5.2.5. Lärdomar och nya insikter.....	35
5.3. Sammanfattning	36
6. Analys.....	37
6.1. Gymnasievalet	37
6.1.1. Influerat av känslor.....	37
6.1.2. Ett tidsbestämt val oavsett mognad.....	38
6.1.3. Tendenser till inlärd hjälplöshet och acceptans av ett alternativ.....	39
6.1.4. Kontextens betydelse.....	39
6.2. Programbytet.....	41
6.2.1. Kontextens påverkan	41
6.2.2. Förändrad handlingshorisont och frivillig brytpunkt	42
6.2.3. Utveckling av task approach skills.....	43
6.3. Sammanfattning	43
7. Diskussion	45
7.1. Resultatdiskussion	45

7.1.1. Många likheter med tidigare forskning	45
7.1.2. Behov av fler vägledande insatser och mer forskning	47
7.2. Metoddiskussion	48
7.3. Teoridiskussion	49
7.4. Förslag på fortsatt forskning	50
8. Referenslista	52
9. Bilagor	55
9.1. Intervjuguide	55

1. Inledning

Det val som för många människor är det första som rör framtiden inom utbildning är gymnasievalet (Dresch och Lovén 2010, 43). Forskning visar att övergången från grundskolan till gymnasieskolan är en viktig brytpunkt i många ungdomars liv, dock är denna inte helt oproblematiserad (Lovén 2000, 102; Dresch och Lovén 2010, 54).

Formandet av den egna framtiden vilar i dagens samhälle i allt större utsträckning på individen, samtidigt finns det allt fler valmöjligheter (Fransson och Lindh 2004, 86). De ökade valmöjligheterna i kombination med ett allt större informationsutbud av olika utbildningsalternativ kan medföra att eleverna får allt svårare i sin valprocess (Dresch och Lovén 2010, 59).

Grundskoleeleverna upplever valet till gymnasiet som viktigt men också svårt (Dresch och Lovén 2010, 43; Lovén 2000, 108). För en del elever blir gymnasievalet till och med olustigt och nervöst. Konsekvensen av detta kan bli att utbildningsvalet fattas utifrån en känslomässig grund, vilket i sin tur kan leda till mer irrationella beslut gällande val av utbildning.

Tidpunkten för gymnasievalet sammanfaller med en period av identitetsskapande, vilket gör att unga kan vara särskilt mottagliga för omgivningens åsikter, värderingar och förväntningar. Att inte vara medveten om egna resurser och förmågor och vilken betydelse dessa har för valet kan resultera i att ungdomarna väljer utan att vara medvetna om vad valet innebär. En konsekvens av detta kan bli att eleverna senare väljer att genomföra ett programbyte (Dresch och Lovén 2010, 54-59). Enligt Skolverkets uppföljningsstatistik från 2010, har var tjugonde nybörjarelev gjort ett omval (Skolverket 2012, 8).

Det finns goda anledningar till att förebygga och motverka omval på gymnasieskolan. Enligt Skolverkets rapport, *Börja om på nytt gymnasieprogram* (2012, 8-10), kan fler år i gymnasieskolan för individen innebära färre år som förvärvsarbetande. Då det är kommunerna som finansierar gymnasieskolan kan ett gymnasiebyte även innebära ökade kostnader utifrån ett samhällsperspektiv. Dock betonas att dessa kostnader bör ställas i relation till vad följderna kan bli för både individ och kommun om eleverna istället väljer

att inte slutföra sina gymnasiestudier. Att genomföra ett omval kan även innebära känslomässiga kostnader för individen. Även om omvalen i sig inte bör och ska betraktas som ett misslyckande tenderar ändå känslan av ett misslyckande finnas kvar hos ungdomarna. Många elever menar i efterhand att det optimala vore om de aldrig hade behövt genomföra ett byte.

Ovanstående problematik gällande övergången från grund- till gymnasieskola visar på vikten av att forska och studera ungdomars väljande och byten av program. Studier som specifikt behandlar programbyten är begränsade och hittas främst i Skolverkets rapporter samt i mindre omfattande studier som examens- och magisteruppsatser (Skolverket 2012, 16). I de få studier som finns förklaras att omvalen kan bero på en mängd olika faktorer. Dessa kan exempelvis vara ouppfyllda förväntningar, otrivsel i klassen samt för svåra studier (Skolverket 2012, 9). Att studierna blir för svåra i övergången från grund- till gymnasieskolan kan i sin tur bero på strukturella förändringar. I samband med att gymnasiereformen, Gy-11 infördes blev vissa ämnen betydligt svårare än innan reformen. Detta grundar sig på att kraven på att förbereda eleverna för framtida yrkesliv respektive universitetsstudier har skärpts (Skolverket 2011, 12-13).

1.1. Syfte

Syftet med studien är att belysa och analysera elevers reflektioner om deras gymnasieval och programbyten. Genom elevernas egna resonemang önskar vi att främst fånga upp vad som påverkat och varit av betydelse för dem, och på så sätt få en större förståelse för hur unga människor tänker och agerar när det gäller val av utbildning.

1.2. Frågeställningar

1. Vilka är elevernas reflektioner kring gymnasievalet?
2. Vilka är elevernas reflektioner kring programbytet?

1.3. Begreppsdefinitioner

Termerna *ungdomar*, *elever* och *informanter* kommer att ha en liktydig betydelse för att få en variation i språkbruket. Begreppet *omval* och *programbyte* är i rapporten likställd med att eleverna påbörjat ett gymnasieprogram för att sedan avbryta och påbörja ett annat program med en annan inriktning.

1.4. Disposition

I kapitel 2 introduceras och presenteras tidigare forskning inom det aktuella området. I kapitel 3 beskrivs de teoretiska begrepp som kommer att användas i rapporten, för att i kapitel 4 efterföljas av undersökningens metodologiska utförande. Resultatet beskrivs tematiskt i kapitel 5 och i kapitel 6 analyseras resultatet. Avslutningsvis följer i kapitel 7 en resultat-, metod- och teoridiskussion, samt förslag på fortsatt forskning inom det aktuella området.

2. Tidigare forskning

I detta kapitel behandlas tidigare forskning med fokus på ungas väljande av gymnasieprogram och programbyten. Inledningsvis ges en generell beskrivning av forskningsfältet om ungas val av utbildning. Därefter redovisas specifika svenska forskningsrapporter och mindre omfattande studiers syften och metodologiska utföranden. Forskningsresultaten presenteras därefter tematiskt och är indelat i två huvuddelar, en som berör gymnasieval och en del med fokus kring programbyten.

2.1. Studier om gymnasieval och programbyten

Forskning med fokus på ungdomars socialisations- och valprocesser hittas främst inom utbildningssociologisk, pedagogisk och psykologisk forskning. Relevant kunskap har även forskning som behandlar personlighetsteorier, beslutsfattande och intressen tillfört forskningsfältet. Forskning om studie- och yrkesval är ett relativt ungt område och detta främst när det berör valprocesser och påverkan utifrån ett elevperspektiv (Fransson och Lindh 2004, 91).

Svenska studier som berör gymnasievalet är främst forskningsrapporter gjorda av Anders Lovén. I doktorsavhandlingen, *Kvalet inför valet* (Lovén 2000, 79), syftar författaren att undersöka både elevernas och vägledarnas uppfattning av valprocessen. Genom en kombinerad kvalitativ och kvantitativ metod, tar han del av ungdomarnas tankar både före och efter gymnasievalet. Uppföljningsintervjuer används som en möjlighet att testa det tidigare resultatet.

En liknande kvalitativ och kvantitativ studie genomför Lovén några år senare tillsammans med medförfattaren James Dresch. Genom att undersöka elevers uppfattningar, värderingar och handlingsmönster, får de en bild av hur ungdomarna tänker och manövrerar inför framtida val av utbildning och yrke. Studien sträcker sig över två år, och författarna

följer urvalsgruppen från årskurs nio till årskurs två i gymnasieskolan (Dresch och Lovén 2010, 37, 53).

Även Anna Sandell berör i sin avhandling gymnasievalet utifrån ett elevperspektiv. Relaterat till genus, individualisering samt män och kvinnors positioneringar i lokala praktiker, utforskar Sandell utbildningssegregation och självsortering i den svenska skolan (Sandell 2007, 88). Genom att kombinera observation på plats i klassrum med gruppintervjuer och individuella intervjuer, har Sandell avsikten att fånga de ungas resonemang gällande både gymnasieval och skolvardag (Sandell 2007, 13, 101).

En annan studie som berör gymnasievalet är Lena Lidströms doktorsavhandling. Avhandlingen behandlar huvudsakligen unga vuxnas övergångar från skola till arbete men i informanternas reflektioner kring tidigare vägval berörs dock även gymnasievalet. Faktorer som bostadsort, etnicitet, kön och utbildningsnivå ligger till grund för studiens urval av intervjupersoner (Lidström 2009, 11, 44).

Studier med urvalsgruppen omvalselever är begränsad och hittas främst i form av myndighetsrapporter från Skolverket. Nämnas bör även, att många av Skolverkets rapporter till viss del baseras på mindre studier i form av examensarbeten. Då programbyten inte är i fokus i några större forskningsrapporter, menar Skolverket att det finns kunskapsluckor inom området (Skolverket 2012, 16).

Skolverkets rapport, *Varför valde du att byta studieinriktning eller hoppa av gymnasiet* (2007, 9) behandlar programbytet utifrån ett elevperspektiv. Studien är kvalitativ och genom djupintervjuer utforskas elevernas reflektioner kring både avhopp och byten.

Den senare rapporten från Skolverket, *Börja om på nytt gymnasieprogram* (2012, 8) handlar även den om programbyten. Rapporten är kombinerat kvantitativ och kvalitativ och består av två delstudier. Med hjälp av uppföljningsstatistik avses att ge en bild av hur vanliga programbyten är, och genom intervjuer ges en inblick i elevernas berättelser kring omval.

2.2. Gymnasievalet

2.2.1. Viktigt men svårt

Tidigare studier visar att grundskoleelever upplever valet till gymnasiet som viktigt men svårt (Dresch och Lovén 2010, 43; Lovén 2000, 108). Oavsett grad av säkerhet kring valalternativen, känner ändå många grundskoleelever en viss dramatik kring gymnasievalet och dess påverkan på framtiden.

För en del elever blir gymnasievalet till och med olustigt och nervöst. Konsekvensen av detta menar författarna kan bli att utbildningsvalet fattas utifrån en känslomässig grund, vilket i sin tur kan leda till mer irrationella beslut gällande val av utbildning (Dresch och Lovén 2010, 43-56; Lovén 2000, 108-109).

Att i nionde klass inte känna sig redo för att välja till gymnasiet kan också påverka känslan av svårighet inför valet. Lovéns studie visar på att många elever, främst de som i efterhand inte blivit nöjda med sitt val, kopplar sin osäkerhet till en upplevelse av att inte vara mogna att välja.

Andra svårigheter i samband med valet kan vara att ungdomarna inte vet vilka utbildningar som passar dem (Lovén 2000, 102-108). Elevernas osäkerhet kring deras identitet kan även ha en viss påverkan för deras studieval, då en omedvetenhet om egna resurserna kan bidra till att många väljer utan att vara medveten om vad valet innebär (Dresch och Lovén 2010, 58-59).

2.2.2. Självständigt och kontextberoende

Flertalet studier visar på omgivningens betydelse för elevers val av gymnasieprogram (Lovén 2000; Dresch och Lovén 2010; Sandell 2007). Eleverna ger dock svårtolkade och motsägelsefulla budskap gällande valet, då de lyfter upp omgivningens betydelse och samtidigt betonar sin egen självständighet (Lovén 2000, 120; Dresch och Lovén 2010, 45; Sandell 2007, 135). I Sandells (2007, 142) resultat framkommer detta tydligt: ”Eleverna upplever inte att deras studieval är påverkade av andras åsikter. Det är deras val och de kan själva påverka sin framtid...”

Denna motsägelsefullhet ses även i de studier där eleverna har fått delge sina intervju- och enkätsvar både innan och efter valtillfället. I svaren från enkäterna som gjorts efter valet, ser eleverna sin egen roll som mer betydelsefull än vad de uppgett i de tidigare enkäterna. Uppföljningsintervjuerna visar dock på att omgivningen och då främst föräldrarna, troligtvis haft mer inflytande än vad eleverna tidigare uppgett (Lovén 2000, 123-125).

Att diskutera valet och lyssna på omgivningen är av stor vikt för eleverna (Lovén 2000, 123; Dresch och Lovén 2010, 45; Sandell 2007, 135-136). Särskilt framträdande i elevernas omgivning är föräldrarna. Andra viktiga personer är syskon, kompisar samt studie- och yrkesvägledare (Lovén 2000, 120; Dresch och Lovén 2010, 45). Sandell lyfter även fram elevernas fristående val i relation till kamraternas. Ungdomarna menar att vännernas valbeslut inte har någon större betydelse för det enskilda beslutet (Sandell 2007, 135).

2.2.3. Information

Informationen i samband med gymnasievalet har betydelse för elevens beslutsfattande. För mycket information är dock inte alltid av godo. Allt fler utbildningsalternativ och ett större informationsutbud kan försvåra valprocessen för många elever, då dessa får allt svårare att hitta, sortera och ta till sig informationen.

Utbildningsmässor och studiebesök på skolor ses som de viktigaste informationskällorna inför valet (Dresch och Lovén 2010, 47, 57). Vikten av att få prata med en studie- och yrkesvägledare framhävs av många elever. I samband med samtalen är det viktigt för eleverna att få information om utbildningar och yrken, inträdesvillkor samt arbetsmarknad. Vid sidan av informationen önskar eleverna även att prata om sin personliga situation (Dresch och Lovén 2010, 47; Lovén 2000, 117). I Lovéns undersökning framkommer också en viss passivitet hos eleverna, då de själva inte aktivt sökt information i samband med gymnasievalet. Detta kopplar författaren till Seligmans begrepp, *inlärld hjälplöshet* (Lovén 2000, 251).

2.2.4. Val av program och inriktning

Lovén (2000, 117) menar att elever ofta utgår från sitt studie- eller yrkesintresse eller en kombination av dessa i samband med gymnasievalet. Även Lidström (2009, 56) tar upp intresset som en påverkansfaktor på valets utgång och i hennes rapport kan följande läsas:

”I övrigt grundas gymnasievalet på personliga intressen och värderingar – för ämnen, utbildning, arbetsmiljöer, yrken eller praktiskt arbete, vilket oftast ses baserat på individens talanger inom området där hon eller han känner sig uppskattad.”

Sandell (2007,127, 141-142) resonerar också kring intressets betydelse och pekar på att intressemotiveringen är starkare hos de elever som väljer ett yrkesinriktat program, än ett studieförberedande. Bland eleverna som önskar att läsa på ett yrkesinriktat program uttrycker även vissa skoltrötthet och ointresse för vidare eftergymnasiala studier.

De som intresserar sig för ett studieförberedande program motiverar detta med önskan om att få en bred behörighet för fortsatta studier (Lidström 2009, 56). Att hålla fler vägar öppna kan också vara ett alternativ för de som inte vet vad de vill göra i framtiden (Sandell 2007, 126).

Andra faktorer som påverkar och begränsar valet är betyget från grundskolan, då ett sämre sådant för vissa elever ger färre valmöjligheter (Dresch och Lovén 2010, 55; Lidström 2009, 56). Lovéns (2000, 125) studie visar att intresset kombinerat med möjligheten att komma in på önskad utbildning ses som de viktigaste faktorerna inför valet.

2.3. Programbyten

2.3.1. Anledningar till programbyten

Att på något sätt vara missnöjd med sitt val hanteras på olika sätt. En del fullföljer sin utbildning eftersom de själva, lärare eller föräldrar menar att det är viktigt att utbildningen slutförs. Andra byter till ett annat program (Lidström 2009, 56-57). I Skolverkets rapporter framkommer att orsakerna till omvalen beror på en rad olika faktorer. I övergången mellan grundskolan och gymnasieskolan upplevs studietempot på gymnasieskolan vara för högt,

vilket kan resultera i att eleverna hamnar efter i studierna (Skolverket 2007, 46-47; Skolverket 2012, 9).

Att inte passa in i skolans sociala kontext och därmed vantrivas i klassen är en annan bidragande faktor till programbyten (Skolverket 2012, 9). Av stor vikt spelar också de föreställningar ungdomarna har innan de söker sin gymnasieutbildning. Först efter påbörjad utbildning, upptäcker många att föreställningen inte stämmer överens med deras intresse (Skolverket 2012, 9). Även andra orsaker såsom sjukdom har påverkat beslutet att hoppa av (Skolverket 2007, 50-52).

Något som är framträdande enligt skolverket är att det hos många elever tenderar att uppstå *negativa spiraler*, det vill säga att motgångar leder till fler motgångar. Att exempelvis komma efter i studierna kan leda till skolk, vilket resulterar i att eleven ytterligare hamnar efter i studierna. I elevernas berättelser framkommer att avhoppet och omvalet varit en pågående process. Flertalet överväger beslutet över en längre tid, för att slutligen inse att situationen är ohållbar (Skolverket 2012, 50-55).

2.3.2. En känsla av misslyckande eller nya möjligheter

Skolverkets studier visar på olika typer av tankar och reflektioner kring omvalet. En del lyfter fram positiva aspekter gällande omvalet, andra ser omvalet mer av ett misslyckande (Skolverket 2012, 68). Elever som hoppat av ett gymnasieprogram för att påbörja ett nytt, menar att det optimala vore om de valt rätt från början och sluppit byta. Hos dessa elever framkommer att omvalet setts som en motgång. Känslan av ett misslyckande tenderar att finnas kvar hos ungdomarna (Skolverket 2012, 10).

För de elever där programbytet innebär en förlängd gymnasieutbildning upplevs omvalet för många som negativt. Att studera och ta studenten med de jämgamla klasskompisarna värderas högt (Skolverket 2012, 69).

Även om tecken på misslyckande framkommer, finns det också positiva aspekter med programbytet. Då studierna på det nya programmet går bättre, ger detta en ny chans att klara utbildningen (Skolverket 2012, 66-67). Bytet har också medfört att eleverna får det lättare att ringa in vilken studieinriktning som passar dem (Skolverket 2012, 10). Att hitta

”sin grej” är ett uttryck som framträder i elevernas berättelser, då de menar att programmets innehåll stämmer överens med deras intressen (Skolverket 2012, 9).

Även den sociala aspekten har betydelse. Eleverna menar att de hamnat på rätt utbildning eftersom de känner att de trivs bättre i den nya klassen.

I samband med programbytet tenderar eleverna att få en bättre självkännet och ökad kunskap om olika utbildningsalternativ (Skolverket 2012, 66).

I processen kring att starta om på ett nytt gymnasieprogram har eleverna kunnat reflektera över sig själva och sin framtid. Många har fortfarande vaga planer för framtida studier och yrken, men genom avhoppet, omvalet och omstarten har de kunnat ringa in vad de vill eller inte vill studera eller arbeta med i framtiden (Skolverket 2012, 79).

2.4. Sammanfattning

Studierna visar att ungdomar ser gymnasievalet som viktigt men svårt. För dem där gymnasievalet upplevs som olustigt och nervöst finns en risk att beslutet blir mer känslomässigt och irrationellt. Vidare kopplar elever sin osäkerhet till en upplevelse av att inte vara mogna att välja redan i nionde klass. Andra svårigheter kan vara att inte veta vilka utbildningar som finns eller passar. Ungdomar ger svårtolkade och motsägelsefulla budskap gällande sin egen roll i samband med gymnasievalet. Omgivningen ses som betydelsefull men samtidigt betonar eleverna sin egen självständighet.

Många ungdomar väljer utan att vara medvetna om vad valet innebär. En konsekvens av detta kan bli att de senare väljer att genomföra ett programbyte. Att de tidigare föreställningarna kring programmet inte stämmer överens med verkligheten kan också vara en anledning till programbyte. Likaså ett för högt studietempo eller att inte trivas i skolans sociala kontext kan motivera ett byte. Elever som hoppat av ett gymnasieprogram för att påbörja ett nytt, menar att det optimala vore om de valt rätt från början och sluppit byta. Hos dessa elever framkommer att omvalet setts som en motgång.

Även om tecken på misslyckande framkommer, finns det också positiva aspekter med programbytet. I processen kring att starta om på ett nytt gymnasieprogram har eleverna

kunnat reflektera över sig själva och sin framtid. Många har fortfarande vaga planer för framtida studier och yrken, men genom avhoppet, omvalet och omstarten har de kunnat ringa in vad de vill eller inte vill studera eller arbeta med i framtiden.

3. Teori

I detta kapitel redovisas vilka teoretiska begrepp som kommer att användas för att analysera det empiriska materialet. I både forsknings- och resultatkapitlet framkommer att övergången mellan grund- och gymnasieskola kan vara problematisk. Då vår undersökning syftar till att förstå unga människors studie- och yrkesval, anser vi att såväl karriärvalsteorier som sociologiska och psykologiska modeller kan ge en bra grund för att skapa förståelse för denna problematik. Karriärvalsteorier kan beskrivas som teoretiska inriktningar med målet att förklara och beskriva individers karriärutveckling (Lovén 2000, 47).

3.1. Lifespan och den utvecklande fasen

Donald E. Super har utformat en karriärvalsteori där han ser på valet av yrke som en pågående process som fortskrider och utvecklas i flera olika cykler. Dessa cykler kallas Lifespan och delas in i fem olika faser: *uppväxt*, *utforskande*, *etablering*, *upprätthållande* och *avtagande* (Super 1980, 293). Då det centrala draget i Lifespan är individers karriärutveckling, anser vi att med hjälp av Lifespan kunna ge en förståelse för individers val av gymnasieval.

Den *utforskande fasen*, som infaller i åldrarna 14 till 24 år. Då denna fas sammanfaller med urvalsgruppens åldersspann anser vi att denna fas är lämplig för att förklara och förstå informanternas reflektioner kring gymnasieval och programbyten. Det är under den *utforskande fasen* som individen får en större medvetenhet om vilka studie- och yrkesalternativ som finns. Vidare utvecklar individen en medvetenhet om intressen och förmågor som tillsammans med information om yrken och utbildningar utmynnar i en specifik riktning gällande val av studier och yrken. I och med denna process börjar yrkesidentiteten ta sin form då individens kognitiva processer om karriärval sätt igång

(Super, Savickas och Super 1996, 131-132). Dock menar Super (1980, 293) att inträdet i de olika faserna kan variera då individer utvecklas olika snabbt.

3.2. Psykodynamisk utvecklingsteori och tonårsperioden

Precis som Supers *utforskande fas*, sammanfaller Eriksons *tonårsperiod* med informanternas ålder, dock fokuserar Erikson (1985, 69-70) på att i denna period lägga fokus på individers identitetsskapande, medan Supers (Super, Savickas och Super 1996, 131-132) *utforskande fas* lägger fokus på individens karriärutveckling.

Utifrån ett psykodynamiskt utvecklingsteoretiskt perspektiv genomgår människor under livets gång ett antal olika faser som följer individers åldersutveckling (Erikson 1985, 54). I varje enskild fas sker kroppsliga, psykologiska och sociala processer (Erikson 1985, 25). Övergången mellan barn och vuxenliv kallas enligt Erikson (1985, 69) för *tonårsperioden* och präglas ofta av stor osäkerhet gällande den egna identiteten. Då *tonårsperioden* kännetecknas av ett sökande och identitetsskapande, är omgivningens åsikter och värderingar av stor vikt (Erikson 1985, 69-70). Utveckling av tillit och trohet sker och individerna prövar olika roller för att antingen känna sig bekväm i rollen eller förkasta rollen. I denna fas av livet är det av stor vikt att få vägledning från föräldrar, ledare eller andra vuxna (Erikson 1985, 70).

3.3. Careership

Professor Phil Hodkinson och professor Andrew C. Sparkes har utvecklat en karriärteori där ungas val och väljande står i fokus. Teorin består av flera olika delar som samverkar och påverkar individen vid en valsituation (Hodkinson och Sparkes 1997, 29). Då vår urvalsgrupp är i ungdomsåren anser vi att denna teori kan ge en förklaring till informanternas upplevelser av gymnasieval och programbyten.

3.3.1. Karriärutveckling genom brytpunkter och rutiner

En individs karriärutveckling är en pågående process kantad av frivilliga, ofrivilliga och strukturella brytpunkter. En *frivillig brytpunkt* är exempelvis när en individ självmant väljer att avsluta ett yrke. Att drabbas av en uppsägning klassas däremot som en *ofrivillig brytpunkt*. *Strukturella brytpunkter* beror på externa faktorer såsom utbildningssystem och arbetsmarknadslagar (Hodkinson och Sparkes 1997, 39). Varje *brytpunkt* efterföljs av och hänger samman med en period av *rutiner*. Dessa är enligt författarna en central del i individens karriärutveckling och fem kategorier av *rutiner* kan identifieras:

1. *Bekräftande rutiner* är verifierande och förstärker det tagna beslutet. Dessutom är denna period utvecklande för individens identitet.
2. *Socialiserade rutiner* kan förklaras med att individen från början inte trivs med det tagna beslutet, men senare socialiseras in i kontexten.
3. *Motsägande rutiner* uppstår när individen ångrar det tagna beslutet. Antingen kommer individen initiera en ny brytpunkt eller så kommer individen att hantera situationen på något sätt.
4. *Blockerande rutiner* uppkommer när individen inte är tillfredsställd med sin identitet. Individen kan inte socialisera sig, men inte heller förändra sin situation. Dessa perioder av rutin kan uppstå vid exempelvis olycka eller sjukdom.
5. *Utvecklande rutiner* skapas när individen successivt genomgår förändringar och där den tidigare karriäridentiteten tonats ner (Hodkinson och Sparkes 1997, 40).

3.3.2. Habitus, schemata och handlingshorisont

De *brytpunkter* som individen har under sitt liv påverkar dennes *habitus*, *handlingshorisont* och *schemata* (Hodkinson och Sparkes 1997, 39). *Habitus* är ett begrepp som kan förklaras med individens värderingar, utbildning, sociala nätverk och kulturella traditioner. Hur en individs *habitus* formas beror på i vilken social kontext som individen växer upp. En individs *habitus* har inverkan på typen av beslut och hur besluten tas. I *habitus* finns också en del som kallas *schemata*, vilket kan förklaras som individens kunskap om omvärlden. Själva beslutsfattandet sker med hjälp av individens *handlingshorisont* och detta begrepp

innefattar de beslut som individen ser som möjliga. Förändras en individs *habitus* kan också individens *handlingshorisont* förändras då individen har fått nya värderingar eller ny kunskap, vilket därmed påverkar beslutsfattandet (Hodkinson och Sparkes 1997, 34-35).

3.3.3. Pragmatiskt rationellt beslutsfattande

En annan del av teorin är begreppet *pragmatiskt rationellt beslutsfattande*. Detta begrepp har flera olika innebörder. Unga människor ses som delvis rationella i sina val då de ibland fattar beslut utifrån känslor och sinnesstämningar. Besluten kan influeras av både individens egna erfarenheter och direkta råd från omgivningen. Även känslor och sinnesstämningar kan influeras i valen och besluten kan ofta innebära att individen accepterar en valmöjlighet istället för flera olika (Hodkinson och Sparkes 1997, 33).

3.5. Social Learning Theory of Career Decision Making

Då tidigare forskning (Lovén 2000; Dresch och Lovén 2010; Sandell 2007) visar att den sociala kontexten har en stor påverkan för många ungdomar i valet av gymnasieutbildning anser vi därmed att denna teori kan ge en passande förklaring till ungas val av gymnasieutbildning.

Teorin Social Learning Theory of Career Decision Making har sitt ursprung i social inlärningsteori och dess erfarenhetsbaserade lärande. John D. Krumboltz hämtar även inspiration från kognitionspsykologin samt den klassiska behaviorismen med dess teoriers antaganden kring hur stimuli och miljöpåverkan har en inverkan på olika typer av beteenden och val (Højdal och Poulsen 2009, 102-103).

Social Learning Theory of Career Decision Making har ett brett omfång av influenser gällande en individs utbildnings- och karriärval. Vid varje enskilt beslutstillfälle har individen ett eller fler beslutsalternativ som påverkas av både inre och yttre faktorer. Kombinationen av dessa faktorer interagerar på olika sätt för att skapa skilda beslut (Krumboltz, Mitchell och Jones 1976, 71). Fokus i Social Learning Theory of Career

Decision Making handlar om lärande. Erfarenheter och lärande påverkar individers framtidsutveckling gällande utbildnings- och yrkesmässiga färdigheter samt val av utbildning eller yrke (Krumboltz, Mitchell och Jones 1976, 74).

3.5.2. Instrumentellt och associativt lärande

Individens lärande är en ständigt pågående process som sker både medvetet och omedvetet. En del av lärandet sker via observationer av andra individer (Krumboltz 2008, 137). Nytt lärande kan inträffa både under en längre period och under ett kortare ögonblick. Individens intryck räknas som lärande oavsett om detta är korrekt. Människor lär sig snabbt via andras reaktioner om deras handlingar behagar eller inte (Krumboltz 2008, 137). Lärandet delas enligt Krumboltz in i instrumentellt och associativt lärande.

Instrumentellt lärande sker när individer observerar konsekvenserna av deras eget handlande. Dessa konsekvenser kan vara verbala eller fysiska, positiva eller negativa. En verbal konsekvens är exempelvis en upplyftande kommentar och en fysisk, en klapp på axeln. En positiv konsekvens kan vara en känsla av uppfyllelse efter att ha löst ett svårt problem, och en negativ, en känsla av att vara värdelös efter att ha misslyckats att lösa problemet. Karriärmål kan därmed sägas vara influerade av en uppfattad framgång eller misslyckande av olika handlingar (Krumboltz 2008, 137-138).

Associativt lärande sker genom observerande av omgivningens beteende med dess positiva och negativa konsekvenser (Krumboltz 2008, 138). Till det *associativa lärandet* räknas verbala stereotyper, som exempelvis kan vara föreställningar om utbildningar och yrken. Dessa föreställningar inverkar på hur pass attraktivt eller oattraktivt ett yrke verkar. Den första associationen påverkar ibland de senare och individer bildar lätt generaliseringar om olika yrken genom väldigt få exempel. (Krumboltz, Mitchell och Jones 1976, 72).

3.5.3. Självobservationer och generaliseringar

Som ett resultat av de lärda erfarenheterna observerar människor sig själva och skapar *generaliseringar* baserade på både de tidigare egna prestationerna och omgivningens syn på beteendet eller prestationerna. *Självobservationerna* och *generaliseringarna* bidrar sedan

till att individen blir medveten om sina styrkor, svagheter och intressen. *Självobservationer* behöver nödvändigtvis inte vara korrekta. Ett barn som fått negativ feedback från sina föräldrar efter att ha löst en uppgift, kommer troligtvis själv sedan att fortsätta att värdera sina prestationer på samma sätt, och detta även om uppgiften lösts utmärkt objektivt sett (Krumboltz, Mitchell och Jones 1976, 74).

3.5.4. Task Approach Skills

Människors observationer av dem själva och deras omgivning gör det möjligt att dra slutsatser kring det förflutna och skapa möjliga scenarier för framtiden (Krumboltz, Mitchell och Jones 1976, 74). *Task approach skills* är enligt Krumboltz kognitiva förmågor, prestationsförmågor samt känslomässig fallenhet att hantera omgivningen. Genom att tolka och sätta dessa förmågor i relation till de *generaliserade självobservationerna* skapar individen sedan förutsägelser om framtida händelser (Krumboltz, Mitchell och Jones 1976, 74). Mer specifikt kan *task approach skills* sägas inkludera färdigheter som "... att kunna klargöra värderingar, sätta upp mål, förutspå framtida händelser, frambringa alternativ, söka information, uppskatta, återtolka tidigare händelser, utesluta och välja alternativ, planera och generalisera" (Krumboltz, Mitchell och Jones 1976, 74).

Ett tecken på om människor kan tillämpa dessa färdigheter kan utläsas från deras beteende att fatta beslut. Enligt Krumboltz, Mitchell och Jones (1976, 74) kan ett exempel på detta vara en person som resonerar enligt följande: "Sist jag stod inför ett problem så pratade jag med mina vänner och kände att jag då kunde fatta ett bättre beslut. Kanske borde jag göra det även nu när jag står inför ett nytt problem."

3.6. Inlärd hjälplöshet

Då vårt resultat i kapitel 5, visar att ungdomarna tenderar att inta ett passivt förhållningssätt när det gäller att söka och leta efter information om utbildningar och yrken, är det enligt oss relevant att använda begreppet *inlärd hjälplöshet*.

Inlärd hjälplöshet är ett begrepp inom psykologin som härrör från Martin Seligman (Seligman 1976, 9-12). Seligman resonerar kring detta begrepp utifrån skolväsendet och menar att elever efter upprepade nederlag kan ge upp och istället inta ett passivt förhållningssätt. Seligman (1976, 168) menar att okontrollerbarhet, det vill säga att inte kunna kontrollera situationen kan resultera i hjälplöshet. Seligman (1976, 170-171) lyfter upp ett flertal exempel där individers inlärd hjälplöshet framkommer tydlig. Ett exempel på detta är en grupp engelskspråkiga barn som misstänks ha lässvårigheter. Då eleverna får lära sig de kinesiska tecknen som motsvarar de engelska orden, visar det sig att barnen plötsligt kan läsa utan större problem. Seligmans slutsats blir att barnen egentligen har förmågan att läsa, men att de genom flera misslyckanden lärt sig att de inte kan läsa engelska och att de därmed intagit ett passivt förhållningssätt. Författaren anser att det bästa sättet att hantera *inlärd hjälplöshet* är att individen får uppleva nederlag för att sedan lära sig att övervinna dessa misslyckanden nästa gång detta sker (Seligman 1976, 171).

3.7. Sammanfattning

Gymnasievalet är en övergångsperiod mellan grund och gymnasieskolan, vilket gör Careership till en passande teoretisk ansats för att belysa och analysera det empiriska materialet. Utifrån denna teori kommer begreppen *brytpunkter*, *rutiner*, *habitus*, *schemata*, *handlingshorisont* och *pragmatiskt rationellt beslutfattande* att användas. Då informanternas ålder sammanfaller med Supers *utforskande fas* och Eriksons *tonårsperiod* kommer resultatet även att analyseras utifrån dessa begrepp. Begreppet *inlärd hjälplöshet*, som har sitt ursprung i psykologin kommer också tillämpas i analysen. Slutligen kommer Krumboltz, Social Learning Theory of Career Decision Making att tillämpas, där fokus ligger på begreppen *task approach skills*, *instrumentellt* och *associativt lärande*, samt *självobservationer* och *generaliseringar*.

4. Metod

I detta kapitel följer en beskrivning av studiens metodologiska utförande. Här beskrivs och motiveras val av metod, urvalsgrupp, datainsamling och analysmetod. Vidare förs en diskussion om studiens etiska ställningstagande.

4.1. Metodval

Humanvetenskapliga och samhällsinriktade ämnen har ofta ett hermeneutiskt vetenskapligt forskningssätt, där målet med studien oftast avser att uppnå förståelse och insikt i det som undersöks (Thurén 2007, 94-95). Naturvetenskaplig forskning har däremot oftast en positivistisk ansats, där målet är att finna absolut kunskap, vilket bör resultera i att kunna generalisera och visa på statistiskt framtagna samband (Thurén 2007, 16). Denna undersökning syftar till att ge djupare kunskap och en helhetsförståelse inom det aktuella ämnesområdet, vilket resulterade i att vi valde ett hermeneutiskt teoretiskt angreppssätt, med en kvalitativ ansats. Det finns enligt Larsen (2009, 25-27) både styrkor och svagheter med en kvalitativ metod.

Svagheten med kvalitativ metod är att det är svårt att dra några generella slutsatser, då urvalet inte är av den storlek som i kvantitativa undersökningar. Att använda en större urvalsgrupp gör det möjligt att generalisera (Larsen 2009, 25, 27). Vi aspirerar inte att dra några generella slutsatser då antalet informanter i vår studie inte är av den storleken som krävs.

En annan nackdel vid kvalitativa undersökningar är att det finns en risk för att informanterna kan bli påverkade av intervjusituationen och intervjuaren, vilket kan resultera i att intervjuaren riskerar att inte få helt sanningsenliga svar. En fara med denna problematik är att det kan påverka studiens reliabilitet (Larsen 2009, 81, 108). Med

reliabilitet avses i korthet undersökningens tillförlitlighet, vilket syftar till sannolikheten att undersökningen skulle ge samma resultat om den genomfördes av andra forskare (Thurén 2007, 26). Vad gäller den kvalitativa intervjun finns det även fördelar, då det ges möjlighet att ställa följdfrågor, vilket i sin tur kan öka förståelsen för de frågor som ställs. Att kunna ställa följdfrågor kan i sin tur medföra att validiteten i studien kan öka, då eventuella missförstånd kan redas ut (Larsen 2009, 27). Med begreppet validitet menas att forskaren undersöker det som denne avser att studera (Thurén 2007, 26).

4.2. Urval och undersökningsenheter

Ett icke-sannolikhetsurval, närmare bestämt ett godtyckligt urval, är det urval som använts i studien. Vid ett godtyckligt urval väljer forskaren urvalet efter kriterier såsom exempelvis kön, ålder och utbildning (Larsen 2009, 77). De kriterier som var av betydelse gällande urvalet var att informanterna genomfört ett programbyte, det vill säga påbörjat ett program på gymnasieskolan för att sedan avbryta och påbörja ett nytt program. Det har varit viktigt att informanterna fortfarande är under pågående gymnasieutbildning då de har gymnasievalet och programbytet relativt färskt i minnet. Variabler såsom kön, geografiskt läge och social bakgrund har däremot inte tagits i beaktning, då vi inte specifikt avsett att undersöka hur dessa variabler korrelerat med studievalet och programbytet. Urvalet består av sex ungdomar som fortfarande studerar på gymnasiet.

4.3. Datainsamling

För att etablera en kontakt med vår urvalsgrupp kontaktade vi först utbildningsförvaltningen i en kommun i södra Sverige, där vi fick uppgifter om vilka elever som gjort ett omval på gymnasiet. Till dessa elever skickades via brev en förfrågan om deltagande i vår studie. Detta gav tyvärr inte något resultat och vi insåg relativt snabbt att vi måste gå till väga på något annat sätt. Att kontakta studie- och yrkesvägledare på olika

gymnasieskolor med förhoppning om att dessa vägledare kunde guida oss vidare till vår urvalsgrupp, blev vår nästa steg. Detta visade sig vara en bra strategi då vi fick ett större gensvar. Det empiriska materialet samlades in med hjälp av enskilda intervjuer och under pågående intervju spelades samtalen in för att förenkla bearbetningen av empirin. Vid intervjun användes en ostrukturerad intervjuform, vilket innebär att informanterna får prata relativt fritt om de teman som tas upp. Vid ostrukturerade intervjuer används oftast en intervjuguide, vilket förenklat uttryckt är en lista med stödord och frågor som skall vara ett stöd under intervjun (Larsen 2009, 84).

4.4. Analysmetod

Det empiriska materialet transkriberades och den empiri som inte var relevant för undersökningen skalades bort. Att reducera mängden irrelevant material kallas för en datareduktion (Larsen 2009, 101). Materialet delades in i olika teman för att uppnå struktur och lyfta fram det som ansågs vara av vikt för frågeställningarna. Genom en kombinerad del- och helhetsanalys framträdde samband och mönster som låg till grund för en helhetsförståelse. Med en delanalys, delar intervjuaren in texterna i olika kategorier för att finna samband och mönster. Genom en helhetsanalys däremot vill intervjuaren få en helhetsbild av materialet för att sedan välja de delar som är mest passande (Larsen 2009, 104).

En forskningsprocess kan ha flera olika ansatser. Vi har huvudsakligen tillämpat en deduktiv ansats. Denna ansats innebär att forskaren har en teoretisk utgångspunkt innan det empiriska materialet samlats in. I en induktiv ansats har forskaren däremot sin utgångspunkt i empirin, utan att först inhämtat teoretiska kunskaper om det aktuella ämnet som skall undersökas. Teorierna formas sedan utifrån den empiri som inhämtas vid undersökningen (Björklund och Paulsson 2012, 64). Vi har även haft en induktiv ansats i vår undersökning, då vi efter insamlad empiri lagt till lämpliga teorier för att ytterligare förklara och belysa vårt resultat.

4.5. Etiska ställningstaganden

De fyra forskningsetiska principerna, *informationskravet*, *samtyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* och *nyttjandekravet* syftar till att ge riktlinjer i förhållandet mellan forskare och informant. Dessa riktlinjer syftar till att underlätta forskningsprocessen för att undvika eventuella problem (Vetenskapsrådet 2002, 6-14). Vi har under forskningsprocessen följt dessa fyra forskningsetiska principer. Utifrån *informationskravet* har vi informerat deltagarna om undersökningens syfte, samt vilken roll informanterna har i studien. Vidare har vi informerat om att deltagandet i studien är frivilligt och att informanterna haft möjlighet att avbryta intervjun. Vi har utifrån *samtyckeskravet* fått samtycke från dem som deltagit i studien. Utifrån *konfidentialitetskravet* har vi under forskningsprocessen förvarat det empiriska materialet med största aktsamhet, så att inga utomstående har kunnat ta del av uppgifterna och vi har på detta sätt gett intervjupersonerna konfidentialitet. Utifrån *nyttjandekravet* har vi varit noggranna med att det empiriska materialet enbart skall användas för forskningsändamålsenliga syften.

4.6. Sammanfattning

För att få både en djupare kunskap och helhetsförståelse inom det aktuella ämnesområdet har ett hermeneutiskt teoretiskt angreppssätt, med en kvalitativ ansats använts.

Vidare har ett icke-sannolikhetsurval, närmare bestämt ett godtyckligt urval använts. Sex gymnasieungdomar har intervjuats och betydelsefulla kriterier gällande urvalsgruppen har varit att informanterna genomfört ett programbyte.

Urvalsgruppen hittades via kontakt med olika skolors studie- och yrkesvägledare. Empiriskt material har samlats in med hjälp av enskilda intervjuer och vid intervjun användes en ostrukturerad intervjuform.

Det empiriska materialet transkriberades och med hjälp av en datareduktion skalades materialet ner. För att uppnå struktur och lyfta upp det som ansågs vara av vikt delades materialet in i olika teman. Genom en kombinerad del- och helhetsanalys framträdde

samband och mönster som låg till grund för en helhetsförståelse. Under forskningsprocessen har vi följt Vetenskapsrådets fyra forskningsetiska principer, *informationskravet*, *samtyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* och *nyttjandekravet*.

5. Resultat

I detta kapitel redovisas resultatet tematiskt. Först redovisas en tabell med uppgifter om informanterna, sedan följer en resultatredovisning av ungdomarnas reflektioner kring gymnasievalet. Slutligen redovisas resultatet av ungdomarnas reflektioner gällande programbytet och framtiden.

5.1. Programöversikt

Tabell 1 visar elevernas val av gymnasieprogram och deras tidpunkt för programbytet. Tabellen visar även om programbytet innebär en förlängd gymnasieutbildning. Informationen syftar till att ge en översiktlig beskrivning snarare än att ge en analytisk beskrivning. Namnen är fingerade.

Tabell 1. Elevernas val av gymnasieprogram

Namn	Program 1	Program 2	Tidpunkt för byte	Förlängd gymnasietid
Hussein	Naturvetenskapliga programmet	Ekonomiska programmet	Efter 1 år	Nej
Ines	Ekonomiska programmet	Handels- och administrationsprogrammet	Efter 1 år	Ja
Anton	Historieprogrammet	Samhällsvetenskapliga programmet	Efter 2 månader	Nej
Markus	Tekniska programmet	Ekonomiprogrammet	Efter 1 år	Ja
Vera	Samhällsvetenskapliga programmet	Estetiska programmet	Efter 2 månader	Nej
Matz	Naturvetenskapliga programmet	Ekonomiprogrammet	Efter 1 år	Nej

5.1. Reflektioner kring gymnasievalet

5.1.1. Oro, stress, osäkerhet och omognad

Eleverna uttrycker olika grad av svårigheter eller oro i samband med gymnasievalet. De upplever valet som stressigt, nervöst och osäkert. Ines förklarar att hon kände stress i samband med valet eftersom hon var rädd att välja ”fel” gymnasieprogram. Liknande känsla av rädsla för att välja ”fel” hade Vera (2013) som uttrycker sig enligt följande: ”Det var läskigt speciellt när jag byter intressen, så jag var rädd att jag skulle byta när jag hade valt”.

Osäkerheten som framkommer hos eleverna grundas på en okunskap kring vilka utbildningar som finns, och vad dessa i sin tur innebär. Då Matz och Hussein upplever en stor osäkerhet kring både utbildningar och framtida potentiella yrken, blir lösningen att söka in till ett studieförberedande program som de menar håller alla framtidsmöjligheter öppna. Att inte ha koll på vilka gymnasieprogram som finns upplevs också som stressande hos informanterna.

Även om valet också kan präglas av en stor säkerhet, förekommer hos eleverna en viss oro för att inte komma in på den valda utbildningen. Anton (2013) uttrycker sin oro för detta då han berättar att i samband med att han hittat sin drömutbildning inte såg några andra tänkbara alternativ: ”Då var jag jättenervös, jag var lite orolig, för tänk om jag inte skulle komma in.”

I ungdomarnas beskrivningar framkommer även att inte känna sig tillräckligt redo att välja gymnasieprogram i årskurs nio. Detta yttrar sig enligt ungdomarna i en känsla av att vilja ha lite mer tid att fundera på vad de vill.

5.1.2. Information, intressen och praktisk erfarenhet

Information kring olika utbildningsalternativ eller information om vad ett specifikt program innebär efterfrågas hos ungdomarna, eftersom de menar att de fått för lite information inför valet i nian. Information har eleverna främst erhållit via utbildningskatalog, studie- och yrkesvägledare, gymnasiemässor och i samband med öppet hus på gymnasieskolor.

Hussein menar att han fick alldeles för lite information kring de olika utbildningarna. Först i nian fick han ett femton minuter långt samtal hos sin studie- och yrkesvägledare, och då fick han känslan av att han redan skulle veta vad han ville. Hussein inser nu i efterhand att han hade behövt betydligt mer information kring de olika utbildningarna, samt vad dessa kunde leda till. Att endast få information om utbildningar och yrken räcker dock inte menar Hussein, då han poängterar vikten av att också få prova på olika yrken. Även Markus hade i grundskolan önskat en större kunskap kring olika utbildningsalternativ samt vilka yrken dessa kan leda till. Markus (2013) tillägger att det också hade varit intressant att veta hur arbetsmarknaden för olika yrken ser ut:

”... de skulle kunna informera om vad man kan göra när man går ut, och hur efterfrågan på det man utbildar sig till är, så man tänker på det. De bör ju nämna det, för det gjorde dom ju faktiskt inte alls, vad jag kommer ihåg. De tyckte väl inte det var så jätteviktigt...”

Vidare framkommer att informanterna väljer att begränsa informationssökandet kring ett eller ett fåtal olika program. Hussein och Matz har exempelvis redan i ett tidigt skede bestämt sig för att endast söka information om det naturvetenskapliga programmet.

I ungdomarnas berättelser om gymnasievalet framkommer det endast hos Anton att intresset påverkat vid valet till gymnasiet. Intresset för historia var helt avgörande för beslutet att välja Historieprogrammet.

5.1.3. Kontextuell påverkan

Betydelsefulla personer i samband med valet är enligt ungdomarna föräldrar, syskon, vänner och studie- och yrkesvägledare. Det är därmed också dessa personer som eleverna helst diskuterar gymnasievalet med.

Ibland påverkar föräldrarna direkt eller indirekt ungdomarna i en viss riktning. Hussein förklarar att han hade kunnat tänka sig att arbeta som bilmekaniker liksom hans storebror, men han menar att hans mamma helst ser att han väljer en annan inriktning. Dock understryker han att mamma såklart låter honom bestämma själv. Hussein menar ändå att det var av stor vikt för honom att göra sin mamma stolt, och sökte därmed in till det naturvetenskapliga programmet för att få chansen till att få ett ”bra” jobb i framtiden. Vera

beskriver hennes bristande delaktighet i gymnasievalet. I hennes beskrivning framträder mammans påverkan tydligt, då Vera beskriver att hennes mamma var tveksam till om Vera skulle klara av studierna på det program hon ville välja. Detta resulterade i att Vera ändrade sitt förstaalternativ till en annan skola och en annan programinriktning.

Ungdomarna menar att även syskon påverkat dem inför gymnasievalet. Matz (2013) uttrycker sig enligt följande: ”Mina äldre systrar har alla gått natur. Så de tycker det är det bästa.”

I elevernas beskrivningar framkommer också vännernas påverkan vid gymnasievalet. De menar att vännerna spelade en stor roll vid både val av program och skola. Hussein förklarar att han tackade nej till sitt första antagningsalternativ eftersom hans kompis inte kom in på samma skola.

Ungdomarna har även fått direkta råd från sin omgivning. Vera (2013) säger att hennes studie- och yrkesvägledare rekommenderade en specifik skola: ”... en jättefin skola och till och med studievägledaren, hennes dotter hade gått där och hon tyckte att den var jättebra.”

5.2. Reflektioner kring programbytet

5.2.1. Anledningar till programbytet

Nya förvärvade insikter på det påbörjade programmet är något som får ungdomarna att fundera på om de läser på rätt program. Ines beskriver att hon alltid gillat att använda händerna. Då Ines har svårt med studierna på ekonomiprogrammet, får hon rådet från studie- och yrkesvägledaren på skolan att hon bör byta till ett mer praktiskt program, vilket får henne att inse att det passar henne bättre. För Vera handlar det istället om en insikt om att hennes påbörjade gymnasieprogram inte kan ta henne till hennes tydliga målbild att arbeta som regissör.

Att inte vilja fullfölja den påbörjade utbildningen hänger även samman med de tidigare föreställningarna om programmet. Anton (2013) uttrycker sig på följande sätt: ”Jag tror att jag hade väldigt väldigt höga förväntningar. Jag tänkte liksom att lektionerna skulle vara utanför alla gränser och helt fantastiska.”

Programbytet grundar sig även i att studierna blivit för svåra. Hussein (2013) menar att studierna till slut blev honom övermäktiga: ”... när vi började med fysiken då började det kännas riktigt svårt, jag förstod inte så mycket heller. Sen så hade vi prov och så gjorde jag inte provet, och så började jag missa mycket av fysiken.” Även Markus berättar att han upplevde svårigheter i studierna på teknikprogrammet och kämpade då speciellt med ämnena kemi och matematik.

Att inte känna sig komfortabel i den sociala omgivningen var avgörande för Anton (2013) beslut om att genomföra ett programbyte:

”Jag hade väldigt svårt att få liksom vänner och hitta sådana som har samma intressen. På lektionerna var det väldigt många som var besserwissiga. De rättade lärarna och sånt. Det var liksom allmänt tråkigt. De var allmänt otrevliga också, vilket jag kände att det här kommer jag inte att stå ut med i tre år.”

5.2.2. Synen på förlängd gymnasieutbildning

För de ungdomar där programbytet resulterat en förlängd gymnasietid menar de att de helst hade sluppit den förlängda utbildningen. För dem är det värdefullt att studera och ta studenten med de jämgamla kompisarna. Även de ungdomar som inte fått en förlängd utbildning uttrycker en viss tveksamhet till ett byte om detta skulle inneburet ett extra år i skolan. Vera (2013) säger följande: ”Det hade inte varit ok. Jag hade inte velat gå ett extra år, det hade bara varit jobbigt.”

5.2.3. Känslor kring beslutet

I samband med beslutet om programbytet uttrycker ungdomarna olika känslor. Eleverna beskriver både lättnad och oro, efter att de tagit beslutet. Anton (2013) vars programbyte grundar sig på otrivsel i klassen var orolig för att samma problematik skulle upprepas och berättar: ” Jag var jätteorolig att jag inte skulle gilla min nya klass heller”. Markus (2013) menar däremot att han hade dubbla känslor inför bytet och uttrycker sig enligt följande:

”Det kändes väl bra, på ett sätt. Jag visste att det inte var lika stressigt längre, jag behövde inte vara orolig för hur jag skulle klara av det längre fram, så det kändes väl ändå bra att jag bytte (...) samtidigt var det ju negativt, för jag ville ju bli systemvetare. Så jag ville ju hålla på med teknik egentligen.”

5.2.4. Det nya programmet

Eleverna beskriver det nya programmet i positiva ordalag. Ines är tillfredsställd med den mer praktiskt inriktade utbildningen. Anton stormtrivs på det nya programmet där han värdesätter de många nya trevliga vännerna. Markus, Matz och Hussein har alla lättare att hänga med i studierna på de nya programmen. Trots det övervägande positiva med det nya programmet, framkommer även en missnöjdhet med att vissa förväntningar inte besannats. Vera (2013) säger:

”Alltså, lärarna är inte seriösa riktigt, den förväntningen försvann ganska fort, och jag vill ju att de ska vara helt seriösa. Det är ju ett ganska ok program, det är ju allt som jag vill ha, det är bara det att jag gillar inte skolan.”

5.2.5. Lärdomar och nya insikter

Att ha genomfört ett programbyte upplever ungdomarna har medfört att de fått nya insikter och lärdomar. De inser att de i samband med det första gymnasievalet blivit påverkade av omgivningen och betonar vikten av att själva vara mer delaktiga inför framtida val. Ungdomarna har även blivit mer mogna i samband med programbytet. Hussein (2013) förklarar att han i processen kring att byta program utvecklat en självständighet och mognad och uttalar sig enligt följande: ”Alltså jag har blivit mer mogen, till exempel nu så skulle jag göra det oavsett om min kompis följde med eller inte. Men i nian hade jag inte gjort det, om inte min kompis följt med.” För Anton har programbytet också inneburit nya insikter. Genom att påbörja det första gymnasieprogrammet, kom han i kontakt med en inspirerande lärare, vilket har medfört att han har fått upp ögonen för läraryrket.

5.3. Sammanfattning

Eleverna uttrycker olika grad av svårigheter eller oro i samband med gymnasievalet. De upplever valet som stressigt, nervöst och osäkert. Det framträder en motsägelsefullhet i elevernas reflektioner då de å ena sidan hade önskat mer information om utbildningar och yrken, men de å andra sökt enbart information om ett eller ett fåtal alternativ.

Betydelsefulla personer i samband med valet är enligt ungdomarna föräldrar, syskon, vänner och studie- och yrkesvägledare. Ibland påverkar omgivningen direkt eller indirekt ungdomarna i en viss riktning.

Genom de nya förvärvade insikterna på det påbörjade programmet börjar ungdomarna fundera på om de läser på rätt gymnasieprogram. Programbyten hänger enligt eleverna samman med ouppfyllda förväntningar, otrivsel och en upplevelse av att studierna blivit för svåra. En känsla av att programmet inte känns rätt framkommer också hos eleverna.

I samband med beslutet om programbytet uttrycker ungdomarna olika känslor. Eleverna beskriver det nya programmet i positiva ordalag. Trots det övervägande positiva med det nya programmet, framkommer även en missnöjdhet med att vissa förväntningar inte besannats. Det framkommer även att eleverna har en mindre positiv syn på en förlängd gymnasieutbildning. Att ha genomfört ett programbyte upplever ungdomarna har medfört att de fått nya insikter och lärdomar. De inser att de i samband med det första gymnasievalet blivit påverkade av omgivningen och betonar vikten av att själva vara mer delaktiga inför framtida val.

6. Analys

För att få en förståelse för hur unga människor tänker vid val av utbildning, undersöks elevers reflektioner kring gymnasieval och programbyten. I detta kapitel kommer därmed resultatet att tolkas med hjälp av de teorier och begrepp som vi tidigare redovisat i kapitel 4 för att för att på så vis skapa en förståelse kring det aktuella ämnesområdet. Analysen presenteras tematiskt. Först redovisas elevernas reflektioner kring gymnasievalet och sedan följer deras reflektioner kring programbytet.

6.1. Gymnasievalet

Hur unga människor tänker vid val av utbildning kan förklaras utifrån flera olika aspekter. I vårt resultat framträder gymnasievalet som svårhanterligt och komplext, där många olika faktorer har påverkat ungdomarna. Valet har bland annat influerats av känslor och påverkan av omgivningen har varit påtaglig. Nedan belyses och analyseras detta utifrån en utvecklingspsykologisk aspekt. Vidare analyseras resultatet utifrån begreppen *pragmatiskt rationellt beslutsfattande*, *inlärld hjälplöshet*, *associativt* och *instrumentellt lärande* samt *tonårsperioden* och *den utforskande fasen*.

6.1.1. Influera av känslor

Ungdomarna uttrycker att de i samband med gymnasievalet kände oro, nervositet och stress. Ines förklarar att hon i samband med valet upplevde stress på grund av att hon var rädd att välja ”fel” program. Senare visar det sig att hon i samband med valet blivit påverkad av sin omgivning. Utifrån Hodkinson och Sparkes (1997, 33) begrepp, *pragmatisk rationellt beslutsfattande*, kan elevernas oro, stress och nervositet i samband med valet bidra till att de inte är helt rationella i sitt beslut. Vidare kan oron göra eleverna

extra mottagliga för påverkan från omgivningen. Detta kan förklara att elevernas vid valtillfället inte varit helt rationella, då ungdomarna senare väljer att byta program.

6.1.2. Ett tidsbestämt val oavsett mognad

I ungdomarnas beskrivningar framkommer att inte känna sig tillräckligt redo att välja gymnasieprogram i årskurs nio. Detta yttrar sig enligt ungdomarna i en känsla av att vilja ha lite mer tid att fundera på vad de vill. Detta kan analyseras utifrån Hodkinson och Sparkes (1997, 39) begrepp, *brytpunkter*. I samband med att eleverna slutar nian behövs ett beslut kring val av utbildning eller andra alternativa vägar efter grundskolan tas. Denna tidpunkt kan därmed enligt Hodkinson och Sparkes (1997, 39) benämnas som en *strukturell brytpunkt* och ett beslut måste fattas oavsett var ungdomarna befinner sig i valprocessen. Vi menar därför att ungdomarna kanske inte varit mogna för att välja gymnasieprogram vid denna aktuella tidpunkt.

Att ha en upplevelse av att inte vara redo att välja, kan även analyseras utifrån Supers (1980, 293) Lifespan med dess olika karriärutvecklingsfaser. Informanterna i vår studie sammanfaller åldersmässigt med Supers *utforskande fas* då denna inträffar från 14 till 24 års ålder. Under denna *utforskande fas* utvecklas kognitiva processer kring karriärval. Vidare utforskar individerna förmågor, intressen samt information om olika utbildningar och yrken. Slutligen utmynnar fasen i ett specifikt val av studier eller yrken (Super, Savickas och Super 1996, 131-132). Super (1980, 293) menar dock att eftersom individer utvecklas olika snabbt, kan övergången i de olika faserna variera för olika individer. I resultatet framkommer att eleverna haft olika kunskaper och kompetens vad det gäller att välja gymnasieutbildning. En del menar att intresse haft betydelse för vilken gymnasieutbildning som valts, medan andra menar att intresset inte spelat en större roll. Vidare framkommer i ungdomarnas beskrivningar att de inte haft tillräcklig kunskap om olika yrken eller utbildningsalternativ. Markus uttrycker att han i nian borde ha fått information om vad olika utbildningar kan leda till för yrken, samt hur framtiden inom olika yrkeskategorier ser ut. Om eleverna i samband med gymnasievalet reflekterat över sina förmågor, framkommer inte i ungdomarnas retrospektiva beskrivningar. Om vi förklarar detta utifrån Supers karriärfaser, har ungdomarna vid valsituationen inte haft den

kompetens för att göra ett väl övervägt val och troligtvis inte kommit tillräckligt långt i den *utforskande fasen*.

6.1.3. Tendenser till inlärd hjälplöshet och acceptans av ett alternativ

Eleverna uttrycker i ett retrospektiv att de borde ha fått betydligt mer information kring fler utbildningar. En motsägelsefullhet i elevernas reflektioner framkommer dock då de samtidigt menar att de endast själva sökt information kring ett eller ett fåtal utbildningsalternativ. Detta kan förklaras med hjälp av begreppet, *pragmatisk rationellt beslutsfattande*. Hodkinson och Sparkes (1997, 33) menar med detta begrepp att en individs acceptering av ett fåtal alternativ kan innebära att hon eller han inte grundar sitt val på rationalitet.

Denna acceptans och sökande efter endast ett fåtal alternativ kan även förklaras utifrån Seligmans (1976, 168) begrepp, *inlärd hjälplöshet*. Detta tillstånd kännetecknas av passivitet och är ett resultat av att individen har en känsla av okontrollerbarhet. Denna koppling grundas på att eleverna efterfrågat mer utbildningsinformation men samtidigt inte själva aktivt sökt efter denna, utan tycks snarare ha velat bli hjälpta med informationssökandet.

6.1.4. Kontextens betydelse

Orsaken till varför kontextens haft en stor inverkan på gymnasievalet kan analyseras utifrån många olika aspekter. Då informanternas ålder sammanfaller med Eriksons (1985, 69-70) femte fas, den så kallade *tonårsperioden*, kan den utvecklingspsykologiska aspekten ge en förklaring till elevernas gymnasieval och programbyten. Under den identitetssökande och identitetsskapande *tonårsperioden* är individen extra mottaglig för kontextuell påverkan. Omgivningens betydelse framkommer hos Ines, Hussein och Matz då de alla menar vännerna hade en stor påverkan på gymnasievalet. För Vera är det istället moderns påverkan som är tydlig i samband med valet.

Kontexten påverkan kan också förklaras utifrån Hodkinson och Sparkes (1997, 33) begrepp, *pragmatiskt rationellt beslutsfattande*. Resultatet visar att ungdomarna har fått

direkta råd från studie- och yrkesvägledare och föräldrar. Vera får exempelvis direkta råd från sin mamma och vägledaren vilket också kan ha haft en betydelse vid valet av gymnasieprogram. Enligt Hodkinson och Sparkes (1997, 33) begrepp *pragmatiskt rationellt beslutsfattande* skulle dessa direkta råd kunna innebära att ungdomarna inte varit helt rationella i deras val av gymnasieprogram.

Att kontexten har haft en stor påverkan i valet av gymnasieprogram kan också förklaras utifrån Krumboltz två begrepp, *instrumentellt* och *associativt lärande*. Resultatet visar att ungdomarna ser föräldrar, vänner och syskon som betydelsefulla personer i samband med gymnasievalet. Ibland påverkar den sociala kontexten ungdomarna direkt eller indirekt. *Instrumentellt lärande* sker när individer observerar konsekvenserna av deras eget handlande och genom sin omgivning får positiv eller negativ feedback på sitt handlande (Krumboltz 2008, 137-138). Vera beskriver hur hennes mamma får henne att bli osäker på om den skola hon sökt in till verkligen är den rätta. Veras mamma säger att hon tror att Vera inte kommer att klara av det höga studietempot och i samband med denna verbala feedback, ändrar Vera sin ansökan till en annan skola och därmed också ett annat program. Vera har genom denna negativa feedback, implementerat en känsla hos sig själv då hon liksom sin mor inte heller ser det möjligt att klara studierna.

Den kontextuella påverkan kan också förklaras utifrån *associativt lärande*. Till det *associativa lärandet* räknas verbala stereotyper om olika utbildningar och yrken (Krumboltz, Mitchell, Jones 1976, 72). Även detta kan kopplas till det redan tidigare nämnda exemplet med Hussein, där hans mamma vill att han ska ha ett ”bra” jobb i framtiden vilket medför att han söker in till det naturvetenskapliga programmet. Utifrån det associativa lärandet har därmed Hussein via sin mamma fått en bild av vilken typ av jobb som inte är ”bra”. Utifrån ovanstående analys är individer i ungdomsåren extra mottagliga för kontextuell påverkan, vilket kan vara av stor vikt att lyfta fram och medvetandegöra för att underlätta ungas valprocesser.

6.2. Programbytet

I denna del analyseras elevernas reflektioner kring programbyte. Dessa kan beskrivas och förklaras utifrån flera olika aspekter. Huvudsakligen kommer Hodkinson och Sparkes (1997) teori *Careership* att användas när programbytet analyseras. De begrepp som kommer att tillämpas är *brytpunkter*, *rutiner*, *habitus*, *schemata* och *handlingshorisont*. Vidare kan Eriksons (1985) psykodynamiska utvecklingspsykologi ge en förståelse. Krumboltz (2008, 137-138) begrepp *instrumentellt lärande* och *generaliserande av självobservation* kommer också att tillämpas.

6.2.1. Kontextens påverkan

Det finns olika anledningar till varför eleverna har valt att byta gymnasieprogram. Att eleverna efter påbörjade studier inser att programmet inte är rätt, eller att de tidigare föreställningarna kring utbildningen inte stämmer överens med verkligheten har en inverkan på beslutet. Vidare kan ungdomarna ha känt otrivsel i den sociala kontexten eller upplevt svårigheter i studierna.

Där programbytet skett på grund av att studierna blivit för svåra, kan förklaras utifrån Krumboltz (2008, 137-138) begrepp *instrumentellt lärande* eftersom individen influeras av en uppfattad framgång eller misslyckande av olika handlingar. Detta kan kopplas till att elevernas erfarenheter av misslyckade skolresultat resulterar i en insikt om att inte ha en framtid inom den pågående utbildningen. Detta visar sig exempelvis i Husseins beskrivning, då han menar att svårighetsgraden i studierna gradvis trappades upp för att sedan bli ohållbar.

Att programbytet skett på grund av otrivsel i den sociala omgivningen kan förklaras med hjälp av Eriksons (1985, 69-70) psykodynamiska utvecklingsteori. Enligt denna teoretiska utgångspunkt är ungdomarna i Eriksons femte fas, *tonårsfasen*. I denna fas söker och skapar ungdomarna en identitet genom att förkasta eller ta till sig olika roller. Att inte hitta sin roll i den omgivande kontexten blir tydligt för Anton då han menar att den primära orsaken för ett programbyte var otrivsel i klassen.

Vårt resultat visar också att programbytet beror på att ungdomarna fått nya förvärvade

insikter, i och med att de påbörjade det första gymnasieprogrammet. Detta kan förklaras med Krumboltz begrepp självobservation (Krumboltz, Mitchell och Jones 1976, 72). Genom Ines reflektioner framkommer det att hon alltid gillat att ”använda händerna”. Efter att ha påbörjat det teoretiskt inriktade ekonomiprogrammet fick hon rådet från sin studie- och yrkesvägledare att byta till ett mer praktiskt program, eftersom Ines hade svårt att klara studierna. I samband med vägledarens råd kan Ines troligtvis ha insett att det praktiska programmet skulle passa henne bättre. Ines beskriver dock även känslan av besvikelse i samband med vägledarens uttalanden. Detta kan ha fått en viss betydelse för Ines upplevelse kring synen på sina styrkor och svagheter och kan analyseras utifrån Krumboltz begrepp *instrumentellt lärande* och ett *generaliserande av självobservationer*. Individer observerar sig själva och bedömer sina egna prestationer utifrån egna eller andras ögon, för att sedan utforma generaliseringar kring sitt beteende och sina kvaliteter (Krumboltz, Mitchell, Jones 1976, 74). Ines generaliserande observationer kan således ha inverkat på beslutet om att byta gymnasieprogram.

6.2.2. Förändrad handlingshorisont och frivillig brytpunkt

Utifrån Hodkinson och Sparkes (1997, 33-40) teori *Careership*, är ungdomarna i och med gymnasievalet och programbytet i en process med flera olika brytpunkter. Övergången mellan grundskola och gymnasieskola är en *strukturell brytpunkt*, och som vi tidigare nämnt måste ungdomarna ta beslut kring val av gymnasieutbildning. Ungdomarna har vid denna brytpunkt påbörjat den första gymnasieutbildningen och har förvärvat nya kunskaper och insikter. Eleverna har exempelvis fått insikt om att utbildningen är för svår för dem eller att programmets innehåll inte överensstämmer med deras föreställningar. Förvärv av ny kunskap har resulterat i att deras *habitus* och *schemata* har förändrats, eftersom de fått nya insikter och nya perspektiv. Genom nya insikter har även deras *handlingshorisont* förändrats och troligtvis medfört att de senare ser möjligheten att genomföra ett programbyte. Programbytet kan beskrivas som en *frivillig brytpunkt*, då eleverna själva initierat och tagit beslutet om bytet. Varje brytpunkt efterföljs av perioder av olika typer av rutiner som påverkar individens karriärutveckling och karriärbeslut. Ungdomarna beskriver att de upplevde mestadels positiva känslor i samband med att de påbörjade det andra

gymnasieprogrammet. Då eleverna trivs bättre i den nya klassen och upplever att de behärskar studierna, kan detta förklaras med att de har kommit in i en *rutin* som är *bekräftande*. När rutinen är bekräftande och förstärker det tagna beslutet bidrar detta till en utveckling för karriäridentiteten (Hodkinson och Sparkes 1997, 40).

6.2.3. Utveckling av task approach skills

I ett retroperspektiv har ungdomarna på ett eller annat sätt fått en större insikt och tagit med sig lärdomar i processen kring programbytet. I task approach skills ingår: ” ... färdigheter som att kunna klargöra värderingar, sätta upp mål, förutspå framtida händelser, frambringa alternativ, söka information, uppskatta, återtolka tidigare händelser, utesluta och välja alternativ, planera och generalisera” (Krumboltz, Mitchell, Jones 1976, 74). Ungdomarna har utvecklat *task approach skills* så till vida att de för ett resonemang kring gymnasievalet och visar på en medvetenhet om hur de önskar att hantera liknande valsituationer i framtiden. Särskilt påtagligt för detta är medvetenheten kring hur kontexten påverkat eleverna i samband med valet av gymnasieprogram. Ungdomarna uttrycker att när de i framtiden ställs inför liknande val, är det av stor vikt att inte låta sig påverkas av andra, utan att istället lyssna på dem själva och vad de själva vill. En slutsats av detta är att ett programbyte inte behöver vara ogynnsamt, utan istället utvecklande för eleverna.

6.3. Sammanfattning

När det gäller gymnasievalet uttrycker eleverna att de inte kände sig redo vid det första valtillfället. Detta kan förklaras utifrån Supers och Eriksons utvecklingsfaser, då karriärutveckling och identitetsskapande kan utvecklas olika snabbt hos olika individer. Vidare har ungdomarna influerats av känslor och blivit påverkade av sin omgivning inför gymnasievalet, vilket kan tolkas som att ungdomarna troligtvis inte varit så rationella i sina valbeslut. Att kontexten påverkat ungdomarna så påtaglig kan också förklaras med att ungdomarna är inne i en period av identitetssökande, vilket gör att värderingar och åsikter

anses vara av stor vikt. I ungdomarnas beskrivningar framkommer ett uttryck av att de hade behövt mer kunskap om olika utbildningar. Samtidigt framträder en motsägande bild då ungdomarna menar att de begränsat sitt informationssökande till endast ett fåtal utbildningsalternativ, vilket kan tyda på att eleverna har en tendens till *inlärd hjälplöshet*.

Vad det gäller programbytet, framträder i elevernas reflektioner att den centrala orsaken till programbytet varit att studierna blivit för svåra. Detta kan förklaras utifrån Krumboltz begrepp *instrumentellt lärande*, då ungdomarna genom erfarenheten av misslyckande inser att de inte har någon framtid inom den valda utbildningen.

Att programbytet grundat sig på att studierna blivit för svåra, samt genom den komplexitet som framkommer i ungdomarnas berättelser gällande gymnasievalet, visar på att det finns en viss problematik gällande övergången från grund till gymnasieskola.

I processen kring gymnasievalet och programbytet har ungdomarna genom olika brytpunkter fått nya lärdomar och insikter. De har utvecklat en kognitiv mognad eftersom de i ett retroperspektiv resonerar kring hur kontextuella faktorer inverkat på deras gymnasieval och hur de i framtiden skall tänka kring fortsatta valsituationer. En konklusion av detta är att ett programbyte inte behöver vara ogynnsamt, utan istället utvecklande för ungdomarna.

7. Diskussion

I detta kapitel förs en diskussion kring vår studie. Först följer en resultatdiskussion och sedan ett resonemang kring studiens metodologiska utförande. Vidare diskuteras de teoretiska ansatserna som använts. Avslutningsvis ges förslag till vidare forskning.

7.1. Resultatdiskussion

7.1.1. Många likheter med tidigare forskning

Syftet med studien är att undersöka elevernas upplevelser och reflektioner av gymnasievalet och programbytet. Detta för att skapa en fördjupad förståelse kring hur unga tänker vid val av utbildning och i processer kring programbyten. Genom elevernas egna resonemang, har vi fångat upp vad som påverkat, varit av betydelse, samt varit problematiskt inför deras val till gymnasiet. Resultatet stämmer till stor del överens med tidigare forskning som behandlat samma ämne.

Denna kvalitativa uppsats visar på många likheter med tidigare både kvalitativa och kvantitativa studier inom det aktuella området (Skolverket 2012; Lovén 2000; Dresch och Lovén 2010; Sandell 2007).

Tidigare forskning visar liksom vår studie att eleverna upplever gymnasievalet som svårt (Dresch och Lovén 2010, 43). Osäkerhet och nervositet inför valet präglar eleverna och många upplever att de inte är tillräckligt mogna för ett val i nian. En annan gemensam nämnare som framkommer är att eleverna upplever en osäkerhet både kring vilka utbildningar som finns och vilka som passar dem (Lovén 2000, 108).

Vissa skillnader mellan vår studie och tidigare studier framkommer också. Forskning visar på att allt fler utbildningsalternativ i kombination med det ökade informationsutbudet gör det svårt för eleverna att hitta, sortera och ta till sig informationen (Dresch och Lovén 2010, 57). I vårt resultat framkommer detta dock inte lika tydligt, då elevernas svårighet att

navigera mellan olika utbildningsalternativ inte bekräftats. Fokus hos våra informanter ligger snarare enbart på den bristfälliga informationen. En intressant notering är också att de själva inte aktivt sökt efter mer information kring de olika utbildningarna, trots att de egentligen önskat mer utbildningsinformation. Denna tendens till inlärd hjälplöshet visar även Lovéns (2000, 251) forskningsstudie på. Vårt resultat visar liksom de tidigare studierna (Lovén 2000, 123; Dresch och Lovén 2010, 45; Sandell 2007, 135-136) på vikten av att diskutera och lyssna på omgivningen. Forskningen visar dock på en viss motsägelsefullhet då informanterna lyfter upp omgivningens betydelse och samtidigt betonar den egna självständigheten i samband med valet (Lovén 2000, 120; Dresch och Lovén 2010, 45; Sandell 2007, 135). Vårt resultat visar inte på samma motsägelsefullhet, då eleverna istället har en tydligare medvetenhet och insikt kring den kontextuella påverkan i samband med valet.

Angående programbyten har vi genom elevernas resonemang fångat upp vad som påverkat och varit av betydelse. Anledningarna till varför programbyten sker kan vara många. Tidigare studier visar liksom vår att programbyten hänger samman med ouppfyllda förväntningar, otrivsel och en upplevelse av att studierna blivit för svåra (Skolverket 2012, 9; Skolverket 2007, 46-47). Däremot visar Skolverkets (2007, 50-52) rapport att andra anledningar såsom exempelvis sjukdomsrelaterade orsaker påverkat beslutet av programbyte.

Skolverkets (2012, 79) rapport och vår studie, visar att eleverna i processen kring att byta gymnasieprogram har fått en större insikt och tagit lärdom av bytet. En slutsats är därmed enligt oss att ett programbyte skulle kunna innebära en utveckling för den enskilde eleven.

Den känsla av misslyckande som visar sig i skolverkets (2012, 68) rapport framkommer inte i vår studie. Däremot visar vårt resultat att ungdomarna uttrycker besvikelse i samband med att ge upp en mer åtråvärd utbildning.

I både vårt och Skolverkets (2012, 69) resultat framkommer det är att ungdomarna har en mindre positiv syn på en förlängd gymnasieutbildning. Hos de ungdomar där programbytet resulterat i en förlängd gymnasietid menar de att de helst hade sluppit läsa ett extra år, och de elever som inte fått en förlängd skoltid uttrycker en viss tveksamhet till om de skulle genomfört bytet om detta inneburit en längre gymnasieutbildning.

7.1.2. Behov av fler vägledande insatser och mer forskning

Vi kan utifrån vårt resultat och tidigare studier kring gymnasievalet och programbyten se att det kan finnas vissa brister i övergången mellan grundskolan till gymnasieskolan. Vårt resultat visar att ungdomarna ser gymnasievalet som svåröverskådligt. Det framkommer att eleverna i samband med valet var oroliga, stressade och nervösa, samtidigt som påverkan av den sociala kontexten var stark. De menar också att de inte var redo för att välja till gymnasiet.

Då vår studie utifrån ett elevperspektiv ger en överblick över ungdomarnas reflektioner som helhet, kan vi inte dra några djupare slutsatser just kring vilken typ av vägledning dessa fått. Dock kan vi genom vårt resultat se att dessa ungdomar på flera sätt hade behövt en tydligare guidning i sin valprocess i form av fler vägledande insatser. De elever som har ett behov av hjälp i samband med valet bör fångas upp och grundskolan bör i allt större grad möta eleverna där de är och erbjuda den hjälp som dessa behöver.

I ungdomarnas reflektioner framkommer att programbytet bland annat grundat sig på att studierna blivit för svåra. Vad detta beror på får fortsatt forskning stå för, men en tanke som slår oss är att de förändringarna som skett under gymnasiereformen 2011, som finns att ta del av i skolverkets (2011, 12) rapport, kan ha inverkat. Kanske är det så att det finns kunskapsluckor hos eleverna i övergången från grundskola till gymnasiet. Det skulle också kunna bero på att eleverna har fått det svårare att klara av studierna på grund av kursförändringarna. Vidare kan det också bero på att eleverna har valt ett program som de inte har fallenhet för vilket då skulle kunna innebära att de behövt fler vägledande insatser. Detta kan vi endast spekulera i då vi inte undersökt på vilket sätt studierna blivit för svåra.

Forskning som berör gymnasieval och programbyten är av stor vikt för aktörer som kommuner, utbildningsanordnare, lärare och studie- och yrkesvägledare. Då kommunerna ansvarar för ekonomisk utvecklingen och för kompetensförsörjning i de kommunala grundskolorna, kan det vara av stort intresse att fånga upp forskning som berör gymnasievalet. Behövs det fler resurser i form av kompetensutveckling och anställningar inom det kommunala skolväsendet? Även forskning som berör programbyten är av stor vikt, eftersom elevens gymnasieutbildning finansieras av elevernas hemkommuner. Att arbeta förebyggande för att minska programbyten kan ha gynnsamma effekter både ur ett individperspektiv men också ur ett samhällsperspektiv. Att minska antalet programbyte kan

ge ekonomiska fördelar, men dock kan det vara värt att sätta detta i relation till andra följder som kan uppstå om eleverna inte skulle välja att göra ett omval. Det kan exempelvis vara så att eleverna i annat fall väljer att helt avbryta sina studier, vilket ur en samhällsekonomisk och individperspektiv på sikt kan bli ett större problem. Vi tror också att det kan finnas elever som har det svårt med studierna men ändå fortsätter att studera vidare på gymnasieprogrammet. I och med den nya gymnasiereformen Gy-11 ska gymnasieutbildningen anpassas efter elevernas behov (Skolverket 2011, 28). Detta tror vi kan innebära att många går färdigt sin gymnasieutbildning, men senare får komplettera sin utbildning på kommunala vuxenutbildningen, vilket i så fall skulle innebära ännu en kostnad för kommunen, men också en förlängd utbildning för den enskilde eleven. Vi menar därför att programbyte inte behöver vara ogynnsamt, sett ur denna aspekt. Vi anser att det också är av stor vikt för både studie- och yrkesvägledare, rektorer och lärare att ta del av forskning som berör gymnasievalet och programbytet. Att ta del av vad forskning visar gällande ungas val och väljande anser vi vara av stor vikt.

7.2. Metoddiskussion

Gällande vårt metodologiska utförande har vi under arbetsprocessen reflekterat över de svagheter som finns med en kvalitativ metod. Vi har därför arbetat för att säkerställa såväl validitet som reliabilitet i studien. Validiteten har säkerställts genom att vi dels ställt följdfrågor då oklarheter uppstått, och dels genom att vi varit noggranna med att matcha våra intervjufrågor till studiens syfte och frågeställning. Reliabiliteten i studien har säkerställts genom att vi har hanterat det empiriska materialet på ett strukturerat och noggrant sätt, för att undvika att blanda ihop vem av våra informanter som sagt vad. Vidare har vi försökt undvika att ställa ledande frågor till informanterna för att få så ärliga svar som möjligt. Likväl upplevde vi det problematiskt att helt undvika frågor av ledande karaktär. Dock ser vi vissa fördelar med att ändå kunna tillämpa vissa ledande frågor. Kvale och Brinkmann (2009, 188) menar att ledande frågor inte alls behöver vara negativt i kvalitativa intervjuer, utan kan istället öka reliabiliteten i studien, då ledande frågor i en

kvalitativ undersökning kan syfta till att bekräfta och verifiera informantens tolkningar. Dock kan vi inte helt bortse från att det finns en problematik med ledande frågor. Om vi inte alls hade ställt några ledande frågor kanske helt andra reflektioner framkommit. Det finns även andra risker med kvalitativa forskningsundersökningar, exempelvis kan informanterna riskera att bli påverkade av intervjusituationen (Larsen 2009, 108). Då de flesta intervjuerna utfördes av oss båda som intervjuare, kan detta ha påverkat i mötet med informanterna. I informanternas svar framkommer en del motsägelsefulla svar och detta kan bero på att informanterna ville framställa sig själva i ett annat perspektiv.

Vad hade vi kunnat göra för att öka såväl reliabiliteten som validiteten i undersökningen? Enligt Larsen (2009, 28) kan både kvantitativa och kvalitativa undersökningar användas för att på så vis överlappa dessa två metoders brister, vilket då kallas för metodtriangulering. Rent praktiskt hade vi då kunnat använda oss av en kvantitativ förstudie, för att sedan följa upp med intervjuer. Tyvärr var tidsramen för studien för begränsad, vilket medförde att denna typ av kombinerad metodologiskt utförande inte sågs som möjlig.

Vidare har vi också reflekterat över vårt val av urvalsgrupp. Då vi inte specifikt haft för avsikt att jämföra ålder, kön och social bakgrund, hade vi kanske fått ett annat resultat om vi tagit hänsyn till dessa enheter. Även det geografiska läget är värt att reflektera över. Om vi hade genomfört undersökningen utifrån en specifik geografiskt plats, exempelvis enbart i ett storstadsområde, kanske resultatet hade blivit annorlunda. Vi har även funderat över vad vårt resultat hade visat om vi hade haft en jämn fördelning mellan elever som gjort ett programbyte på yrkesförberedande respektive studieförberedande gymnasieprogram. Det hade varit av intresse att ta med dessa aspekter i vår studie, men som vi tidigare betonat ansåg vi att tidsramen för utförandet av studien var begränsad.

7.3. Teoridiskussion

Avseende uppsatsens teoretiska utgångspunkt anser vi ha använt oss av relevanta teorier och begrepp för att förklara och skapa förståelse för empirin. Resultatet visar att de kontextuella faktorerna har en markant betydelse för valen, har vi därför i vår analys utgått

främst utifrån teorier innehållande sociologiska ansatser bland annat Krumboltzs *Social Learning Theory of Career Decision Making*. Då informanterna är i tonåren, menar vi att även att Supers (1980, 293) och Eriksons (1985, 69-70) utvecklingsfaser kan ge en bra förklaring till vårt resultat. Processen kring gymnasievalet och programbytet kantas av flera olika brytpunkter där beslut tas, vilket motiverar vårt val av Hodkinson och Sparkes (1997) teori, *Careership*. Även det psykologiska begreppet *inlärld hjälplöshet* kan ge en möjlig förklaring, då vårt resultat visar att ungdomarna haft ett passivt förhållningssätt vad det gäller att söka information om olika gymnasieutbildningar.

Som vi tidigare beskrivit har vi både ett induktiv och deduktiv angreppssätt, där vissa teorier och begrepp valdes ut redan innan det empiriska materialet hade samlats in. Efter insamlandet och bearbetningen av empirin tillfördes ytterligare teorier som ansågs vara lämpliga för att förklara och skapa förståelse kring det aktuella ämnet. Vi ser dock att det finns en risk med att välja teorier efter insamlandet av empirin, då undersökningen kan bli influerad av våra föreställningar och tankar. Beroende på vilken teoribildning som vi väljer att använda i tolkningarna av resultaten, kan resultatets tolkas utifrån olika perspektiv. Hade vi valt att analysera resultatet med hjälp av andra teoretiska inriktningar hade troligtvis andra aspekter framkommit. Vår ambition är att ge läsaren en mångsidig bild av ungdomars väljande och därför har empirin belysts och analyserats utifrån flera olika teoretiska aspekter.

7.4. Förslag på fortsatt forskning

Utifrån vårt resultat och utifrån tidigare forskningsstudier visar resultaten att övergången mellan grundskola och gymnasieskola till viss del är problematisk. Därför anser vi att det är av stor vikt att fortsatt forskning som berör gymnasievalet och gymnasieskolan bedrivs. Vi anser att det är väsentligt att fortsatt forskning som belyser hur vägledningen på grundskolan bedrivs. Att forska utifrån elevernas perspektiv men även belysa ämnet utifrån vägledares och lärares perspektiv anser vi är betydelsefull för fortsatt utveckling. Att även undersöka hur de arbetsorganisatoriska rutinerna på grundskolor och gymnasium bedrivs

anser vi vara betydelsefullt för fortsatt utveckling. Rutiner och riktlinjer hur vägledningen utformas och bedrivs kanske skulle kunna ses över för att på så vis förbättra och säkerställa kvaliteten.

Slutligen anser vi det vara av stor vikt att bedriva fortsatt forskning som berör programbyten och omval på gymnasiet. Att specifikt reda ut vad som orsakar och ligger till grund för omvalen kan på så vis få ge en fingervisning om vilka förbättringsåtgärder som utbildningsanordnare och andra inblandade aktörer kan vidta.

8. Referenslista

Björklund, Maria och Paulsson, Ulf. 2012. *Seminarieboken. Att skriva, presentera och opponera*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur AB.

Dresch, James och Lovén Anders. 2010. Vägen efter grundskolan. I *Att bana vägen mot framtiden. Karriärval och vägledning i ett individuellt och politiskt perspektiv*, Lundahl Lisbeth (red.), 37-61. Lund: Studentlitteratur.

Erikson Homburger, Erik. 1982. *Den fullbordade livscykeln*. Stockholm: Natur och Kultur.

Fransson, Karin och Lindh, Gunnel. 2004. *Ungdomars utbildnings- och yrkesval - i egna och andras ögon*. Stockholm: Skolverket. <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1359> (Hämtad 2013-09-17).

Hodkinson, Phil, och Sparkes, Andrew C. 1997. Careership: A Sociological Theory of Career Decision Making. *British Journal of Sociology of Education*, (18:1), 29-44.

Højdal, Lisbeth och Poulsen, Lene. 2009. *Karrierevalg: teorier om valg og valgprocesser*. 2. uppl. Fredensborg: Studie og Erhverv.

Krumboltz, John D., Mitchell, Anita M och Jones, Brian G. 1976. A Social Learning Theory of Career Selection. *The Counseling Psychologist* 6 (71): 71-81. doi: 10.1177/001100007600600117.

Krumboltz, John D. 2008. The Happenstance Learning Theory. *Journal of Career Assessment* 17 (135): 135-154. doi: 10.1177/1069072708328861.

Kvale, Steinar och Brinkmann, Svend. 2009. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur AB.

Larsen, Ann Kristin. 2009. *Metod helt enkelt: en introduktion till samhällsvetenskaplig metod*. Malmö: Gleerups.

Lidström, Lena. 2009. *En resa med osäkra mål: Unga vuxnas övergångar från skola till arbete i ett biografiskt perspektiv*. Diss., Umeå universitet.

Lovén, Anders. 2000. *Kvalet inför valet*. Malmö: lärarhögskolan, Institutionen för pedagogik.

Sandell, Anna. 2007. *Utbildningssegregation och självsortering: Om gymnasieval, genus och lokala praktiker*. Diss., Malmö högskola.

Seligman, Martin. 1976. *Hjälplöshet. Om depression, utveckling och död*. Stockholm: Aldus.

Skolverket. 2007. Varför hoppade du av? *Skolverket*.
http://www.skolverket.se/om-skolverket/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D1791 (Hämtad 2013-11-01).

Skolverket. 2011. Gymnasieskola 2011. Rapport. *Skolverket*.
http://www.skolverket.se/om-skolverket/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2597 (Hämtad 2013-12-08).

Skolverket. 2012. Börja om på nytt program. Rapport: nr 367. *Skolverket*.

http://www.skolverket.se/om-skolverket/visa-enskild-publication?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2880 (Hämtad 2013-09-24).

Super, Donald E. 1980. A life-Span, Lifespace Approach to Career Development. *Journal of Vocational Behavior*. (16), 282-298.

Super, Donald E., Savickas, Mark L. och Super, Charles M. 1996. The life-Span, Lifespace Approach to Careers. I Brown, Duane och Brooks, Linda. 1996. *Career – Choice & Development, 3rd edition*. San Francisco: Jossey-Bass Inc., Publishers.

Thurén, Torsten. 2007. *Vetenskapsteori för nybörjare*. 2. uppl. Malmö: Liber AB.

Vetenskapsrådet, 2002. Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning. Stockholm: HSFR, Vetenskapsrådet.

http://www.cm.se/webbshop_vr/pdf/etikreglerhs.pdf (Hämtad 2013-09-29).

9. Bilagor

9.1. Intervjuguide

Inledande frågor/ Uppväxten

- Ålder?
- Familj?
- Föräldrars sysselsättning?
- Intressen vid ung ålder?
- Intressen som hängt kvar?
- Drömyrken?

Det första gymnasievalet

- Hur kändes det att välja till gymnasiet?
- Hur svårt upplevde du att valet var?
- Hur redo/mogen kände du dig vid valtillfället?
- Vad valde du?
- Hur tänkte du när du valde?
- Hade du fler olika alternativ att välja mellan, och om du hade det hur tänkte du när du valde mellan dessa?
- Vad var viktigt för dig i samband med valet?
- Vilka personer var viktiga för dig i samband med valet?
- Vilka pratade du med inför valet?
- Fick du råd från någon i din omgivning angående valet?
- Hur resonerade ni där hemma?
- Hur viktigt tyckte dina föräldrar att ditt val var?
- Hade du några förebilder/personer du såg upp till som du tror påverkade ditt val?
- På vilket sätt är de förebilder?
- Hur påverkades du av informationen du fick i samband med valet?
- Vad hade du för erfarenheter av praktik? Sommarjobb? (innan valet)
- Hur har dessa påverkat ditt valbeslut?
- Hade du någon bild av ett framtida yrke när du valde till utbildningen?
- Vad tänkte du att din utbildning kunde leda till för yrken?
- Vad visste du om utbildningens innehåll när du valde?
- Vilka föreställningar hade du om utbildningen?

Avhoppet

- Hur var det att börja på ditt 1:a gymnasieprogram?
- Hur kändes det?
- Vad var anledningarna till att du valde att avbryta programmet?
- Hur resonerade du kring att byta program respektive gå kvar?
- Hur kom du fram till beslutet att avsluta gymnasieutbildning 1?
- Hur svårt respektive lätt var det?
- Hur kändes det när du tagit beslutet om att byta?

Det nya programmet

- Vilket program bytte du till?
- Hur kom du fram till det 2:a gymnasievalet?
- Vad visste du om det nya programmet du skulle välja till?
- Vad visste du om utbildningens innehåll när du valde?
- Kommer bytet innebära en förlängd gymnasietid?
- Vad känner du kring en förlängd gymnasieutbildning?
- Vad tänker du kring ditt byte nu i efterhand?
- Hur känns det att läsa på det nya programmet?
- Hur säker känner du dig på det nya programmet?
- Motsvarar programmet dina tidigare förväntningar?
- Har du några tankar om vad du vill göra efter din utbildning?
- Vad tänker du att din utbildning kan leda till för yrken?
- Har du fått större insikt efter omvalet?
- Om ja, på vilket sätt?
- Hur har bytet av program påverkat dig som person?